

ДРАМАЛЫК КОНФЛИКТ ЖАНА КААРМАНДЫН НРАВАЛЫК ПОЗИЦИЯСЫ

САТЫЛГАН КЫЗЫ ГУЛНУРА

«Атанын тагдыры» аркылуу келген ийгилик, атак-аброй Бексултан Жакиевдин чыгармачылык жаңы ийгиликтерге шыктандырды. Ал биринчи пьесасында жеке бир инсандын, жеке бир үй-бүлөнүн психологиялык драмасын чагылдырса, кийинки драмалык чыгармаларында тематикалык масштабдуулукка, тарыхый-социалдык чоң сюжетке, трагедиялуулукка, философиялык тереңдикке умтулду. Буга күбө катары Бексултан Жакиевдин «Алтын аяк» төрт новелладан турган драмасы кыргыз калкынын революциядан кийинки доордогу эл-журттун жаңылануусу, татыктуу турмуш үчүн болгон драмалуу күрөшү, XX кылымдын көйгөйлүү социалдык-этикалык проблемалары эпикалык масштаб менен көрсөтүлгөн. Аталган драма философиялуулугу, көркөм жалпылоолорунун тереңдиги, алтын аяк-элдик идеалдын өлбөстүгү жөнөндөгү оптимисттик, гуманисттик духу менен бөтөнчөлөнөт. «Алтын аяк» өзүнүн көркөмдүк күчү жана эпикалык масштабдагы кеңири картиналары, проблемалуулугу менен Бексултан Жакиевдин кезектеги чыгармачылык жетишкендиги болуп калды.

«Алтын аяктын» мазмундук жана форма жактан жаңычыл мүнөзүн драма жана театр изилдөөчүлөр төмөнкүчө тастыкташат:

«Алтын аяк» драмасынын кыргыз драматургиясында новатордук белгилерге ээ, өзгөчө формадагы стилдеги чыгарма экенин алдына ала белгилей кетүү ашыктык кылбайт. Анткени, мындан драматургдун изденүүлөрүнөн келип чыккан көркөм табылгаларын, новатордук өзгөчөлүгүн, стилин чечмелеп анализдөө зарылчылыгы келип чыгат.

Драмада сүрөттөлгөн мезгил өзгөчө кеңири. Биринчи сценада кыргыз элинин 1916-жылкы улуттук боштондук көтөрүлүшүн чагылдырса, ал эми «Биринчи бороз» аттуу экинчи сценада коллективдештирүүнүн алгачкы мезгилин, «Жоо бетинде» деген үчүнчү сценада Улуу Ата Мекендик согушту, төртүнчү сценада «Алтын аяк» аттуу кийинки эле биздин күндөрдөгү адамдардан өмүр, жашоо, турмуш-тиричилик, тынычтык жөнүндө ой толгоолорун көз алдыга келтирет. Окуя кытай жеринде, Ысык-Көлдө, Европада жана кыргыз айылынын биринде өтөт. Ушул эбегейсиз зор тарыхый мезгил «Алтын аякта» кыргыз драматургиясында мурда көрүнбөгөн жаңы композициялык стилде ийгиликтүү ишке ашкан. Бул романдык-эпопеялык пландагы мазмундук камтыган мезгилди жана тарыхый окуяларды драмалык планда чечүү чоң чеберчиликти талап кылары белгилүү.

«Алтын аяктын» композициясы эл тарыхындагы күрдөөлдүү окуяларды хронологиялык принципте сүрөттөгөн, өз алдынча сюжеттик линияларга жана идеялык проблематикага ээ төрт новелланы бирдиктүү идеялык мазмунга бириктирет.

Драманын мазмуну жеке адам менен элдин тарыхтагы орду, элдин эркиндик тендик, көз каранды болбос үчүн күрөшү, эл-жерди, Мекенди чексиз сүйүү жана аны коргоо, жеке адамдын тагдырынын эл тагдыры, Мекен тагдыры менен ажырагыс биримдиги, жеке адамдын коом, Мекен алдындагы парзы сыяктуу көп темалардын, проблемалардын синтезинен турат. «Алтын аяктагы» төрт новелланы бириктирип турган бул идеялык концепциялар, мазмун тарыхый маанилүү окуяларга элдин эл ичинен чыккан карапайым жөнөкөй адамдардын катышы, күрөшү аркылуу тарыхый жанрда, реалисттик стилде ишенимдүү көрсөтүлөт».¹

«Автордун негизги ою алтын жерибизден кубат алган ата-бабаларыбыздын талыкпас күрөшүнөн жаралган куттуу турмушубузду «өлбөгөн адам алтын аяктан суу ичет» деген эл макалынын айланасында тутумдашкан терең ойдун түйүнүнө атадан-балага мурас болуп уланып кете бериши драманын бардык сценаларын бекем байланыштырат. Чыгарманын өзөгү катары жүрүп олтурган бул негизги ой, биринчиден, кыргыз элинин турмушундагы чечүүчү этаптарга акцент берүү менен, кандайдыр бир деңгээлде тарыхты чагылдырууга багытталса, экинчиден, эл менен жердин ажырагыс биримдиги жөнүндө философиялык түшүнүктүн айланасында ой жүгүртүүгө мажбурлайт.

Төрт новелланы шарттуу түрдө бириктирип, бирдиктүү чыгарма катары кароого багыт берген негизги ой ушул түшүнүктүн айланасына топтолгон».²

¹ Абдразаков А. Тарыхый пьесалардын жанрдык-стилдик өнүгүшү.-Ала-Тоо, 1985-ж., №4.

² Жунушев А. Театр козгогон ойлор.-Фрунзе., Кыргызстан, 1981-ж., 84-бет.

«Алтын аяк» кыргыз драматургиясында образдардын символдошу, калыптанышы, формасы, көтөргөн проблемалары боюнча ойлорунун көп катмарлуу жагынан драманы жаңы бийиктикке көтөргөн чыгарма.

Ал эми «Миң кыял» драмасы улуу акын Токтогулдун образын реалдуулуктун жан көркөм шарттуулуктун синтези аркылуу жаңыча оригиналдуу чечмеленгендиги менен бөтөнчөлөнөт. Чыгармадагы Токтогул замандын сүйлөшүүсү сыяктуу шарттуу ыкма драманын идеялык-көркөмдүк мазмунунун ачылышына ийкемдүү кызмат өтөйт. Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестинде Толгонай менен жер энинин диалогу.

Бексултан Жакиевдин драмасынын поэтикасына да өзүнүн жемиштүү таасирин тийгизгени сезилип турат. Аталган драма шарттуу ыкмалардан башка да драмалык композициянын кызыктуу курулгандыгы, каармандардын речинин жандуулугу, конфликтисинин курчтугу жана ойлордун драматизми менен көрүүчүнү, окурманды өзүнө тартып турат. Бексултан Жакиевдин «Миң кыялда» образдарды түзүүдө көнүмүш стереотиптерден качкандыгын, сюжеттик-композициялык түзүлүштү жаңыча курууга умтулгандыгын сынчы искусство таануучу Сарман Асанбеков өз кезегинде туура белгилеген:

«Атанын тагдырында» жеке адамдын коомдук абалга байланышкан конкреттүү кыял-жоруктары аркылуу тагдырдын табиятына ой жүгүртсө, «Миң кыялда» автор конкреттүү көрүнүштү кандай болсо ошол бойдон албай, кандайдыр бир шарттуулук аркылуу, кыргыз драматургиясында мурда жолугуучу нормадан баш тартып, образдан мурда ойго көбүрөөк маани бергендиги байкалат. Заман менен Токтогулдун диалогу бул-акындын өз өмүр жолуна, мезгилдин агымына, коомдогу адамдын ордуна карата ой жүгүртүүсү. Бексултан Жакиев образдарды жаңыча сүрүштүрүү менен Токтогул темасына гана жаңылык киргизбестен, драманын композициялык курулушунда көркөм форманы конструкциялоодо окуяларды алдына ала түзүлгөн схемага багындырып, жалпы эле кыргыз драматургиясына жаңылык киргизген.

Драматург «Миң кыял» драмасында белгилүү өлчөмдө, акындын өз доору менен, эли менен терең байланышын көргөзө алган. Драмада баарыдан мурда Токтогулдун ойчул да, комузчу-композитор да акты карадан так ажыраткан акын да сүйүүгө да, адамкерчиликке да туруктуу гуманист катары көз алдыга тартат.

Драмада Токтогулдун аракетин күчтүүбү, же ойлоосу күчтүүбү деген суроого жооп берүү оңойго турбайт.

Анткени драманы биринчи эле ачканда автор замана менен акындын сүйлөшүүсүнө «Токтогулдун санаасы» деп атагандыгы бекеринен эмес. Пьесанын башынан аягына чейин «Миң кыял» күүсүнүн өзөк болуп кириши улуу акындын турмуш кырдаалына болгон ой жүгүртүүсү, санаасы. Анткени, биринде реалдуу турмуш агымы көрсөтүлсө, экинчисинде, ошол турмушта кандайча жашадым деген акындын түйшөлүүсү менен окуучу кошо түйшөлүп отурат. Ошону менен окуучунун өз алдынча ой жүгүртүүсүнө жем таштап, кем-карчын өзүң толукта дегендей орун калтырат».³

Жыйынтыктап айтканда «Миң кыял» драмасында улуу демократ акыныбыз Токтогулдун акын катары, ойчул катары калыптанышын акын өсүп-өнгөн чөйрөсүнүн образын өз алдынча ачууга аракеттенди.

³ Асанбеков С. Сөз акыры Китепте: Б.Жакиев. Эртең жаңы жыл.-Фрунзе, Кыргызстан, 1979-ж., 268-бет.